

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

UNA EXCURSIÓ A LES ILLES PITIUSES

(Acabament)

DESPRÉS d'un bon sopar (consti que el servei de la fonda d'en Sebastià Roig és bo i gens car), anàrem a prendre cafè al Casino, on restàrem en gran conversa, durant una bona part de la vetlla, amb els amics Srs. Romàn i Pérez Cabrero, pels quals ens enteràrem dels costums dels fills de l'illa, com també de l'agricultura i de l'industria ibicenques. S'ha fantasiat tant en lo relatiu als costums d'aquells bons *allots*, que és de justícia parlar-ne un xic a fi de contribuir que la veritat se sobreposi a la llegenda.

Dits costums són morals, i pobres i rics viuen amb modestia, amb poques diferències. No hi ha classes, i si n'hi ha no es distingeixen. L'únic que apassiona i divideix el veïnat són les eleccions, en que pren part tot-hom (homes i dones, pagesos i capellans) i en el resultat de les quals te decisiva influència el nombre d'ensaimades repartides pels candidats. Si són pocs els neutres quan se tracta de política local, en quant a la política general o a les qüestions socials no creuen en res, parlant-se d'aquests assumptes per mer entreteniment. Estimen els obsequis que es fan a l'illa, i no simpatitzen amb els mallorquins perquè aquests inventen faules i exàgeren fets per menysprear-los.

Amb freqüència es diu d'Iviça que és terra de crims i venjances, d'endarreriment moral i material; però això no és cert: és llegenda intencionada. L'ibicenc és noble, culte, treballador, hospitalari i caritatiu. Els crims, que sempre foren passionals, han desaparegut del camp per a no tornar-hi, car en les poblacions apenes s'hi observaren.

Els atacs a la propietat rarament tenen lloc, i més són rateries que furts. L'ibicenc respecta molt el foraster, i procura congraciar-s'hi amb el major desinterès.

Abunden a Iviça els petits propietaris i els comerciants de poc

capital, vivint molta part de la població del que produeix l'emigració a Alger i a l'Amèrica, cada dia més nombrosa i lucrativa.

La població està quasi per enter dedicada a l'agricultura, que ja comença a ésser explotada de conformitat amb els moderns procediments. Conreen amb passió i lluïment l'arbrat, en especial els ametllers i els garroferars; havent-se doblat, per aquesta sola causa, en pocs anys, la riquesa del país. Es opinió dels nostres jardiniers i horticultors que Iviça és la terra de l'ametlla, essent molt rica i aromàtica l'especialitat dita *Esperança*.

Els pagesos ibicencs porten vestidura especial, i les dones s'adornen preferentment amb mocadors i cintes de seda de virolats colors, collarets, creus i medalles d'or. Els homes gasten xapell ample, brusa curta i calces faixades.

Parlen el català antic i un bon xic salat.

Canten al sò de flauta o tamborí, i ballen formant un rotlle: les dones passejant amb passos petits, a saltironets, sens moure més que els peus; i els homes (que a voltes ballen amb dues o més dones) fent grans salts i cabrioles, i tocant unes castanyoles monumentals.

Les *allotes* es deixen festejar per diferents joves (devegades per dotzenes), que per rigorosa tanda parlen amb elles cert temps de la vetlla. Això dura mentre l'*allota* és lliure, perquè, així que es posa els anells d'or i d'argent que en senyal de prometatge li dona el predilecte, ja no torna a mirar a sos antics festejadors ni a ésser mirada d'ells, i és sempre model d'esposa i mare.

Succeeix amb freqüència que es casen, i preparen amb calma el niu conjugal, sense moure's els nuvis, mentrestant, de llurs respectives masies.

Els pagesos d'Iviça són prudents, respectuosos amb tot-hom, de gènit suau i complerts; però susceptibles i venjatius si es creuen maltractats o ultratjats per altre.

La població rural d'ambdues illes viu escampada, habitant i conreant les finques, que posseeixen en propietat o a parts de fruits, poques vegades per arrendament.

Les cases són, en llur major part, de planta baixa i un pis, i estan distribuïdes en una habitació gran d'entrada, dita *porxat*, que, a l'ensems que sala de rebre, és depòsit de collites i menjador, i a l'entorn de la qual hi ha la cuina i els dormitoris. La part alta es compòn de guarda-robes, dormitoris i un terrat. Totes les cases estan orientades a mig-jorn. Adjacents, se troben les quadres, els corral, el pou, la cisterna, l'abeurador, etc. Sobre la porta d'entrada construeixen un ombracle de branques de pi, o hi fan enfilat un emparrat.

El pi marítim i el pinyoner, la sabina i la farigola, creixen amb gran facilitat a la montanya quan no està treballada per al conreu del garrofer i la figuera, arbres que s'hi desenrotllen molt bé, produint abundant fruit. Es calcula en un mil·lió de pessetes la valua de l'exportació de les garrofes, a més de les que consum el bestiar del país.

An el conreu de l'ametller, que amb el del garrofer és, segons ja havem dit, el més important, s'hi destinen les terres més riques i més

IVIÇA : LES FEIXES

guardades de la tramontana. Produeix bones collites, i és una gran riquesa per al país.

També es cultiva l'horta en bona part de terres en les quals es disposa d'aigües vives o extretes per medi de cinies aràbigues, que, segons diuen, són les de millor resultat pràctic.

El terror més ben conreat d'Iviça és el de prop de la ciutat, regat mitjançant un sistema aràbic de cequies que divideixen els conreus en petites parcel·les, nomenades *feixes*, sempre cobertes de frondosa vegetació, on se fan llegums, fruiters i emparrats, si bé els majors conreus són de patates, boniats i melons.

Les indústries ibicenques se reduïxen a unes quantes fàbriques de xocolata i de pastes per a sopa, algunes teuleries i alguns telers a mà que fan teixits de fil, cànem, cotó i llana per a ús dels pagesos. Bon xic més d'importancia: té la fabricació d'espardenyes a l'usança

valenciana. Hi ha, a més, bastants molins amb motor d'aigua i vent per a moldre grans, i d'altres, moguts per força animal, per a moldre olives, coneguts en el país amb el nom de *truis*.

Ultimament s'ha instal·lat a la població una central elèctrica amb motor de gas pobre, que produeix energia per a l'il·luminació pública, serres mecàniques i mòlta d'escorxa de pi.

La confecció de mitges a màquina té ocupades moltes dones.

La fabricació de pasta d'albercoc per a l'exportació a Anglaterra és una de les indústries més importants d'Iviça, però té l'inconvenient de no tenir lloc sinó durant un mes en tot l'any.

En qüestió de construccions navals amb fustes del país, Iviça ha competit en tots temps amb les millors dreçanes, mercès a sos famosos mestres d'aixa.

L'indústria pesquera fou explotada ja pels fenicis, els quals, amb llurs tonyiners, exportaven tonyina a diferents indrets del Mediterrani. Actualment hi ha un tonyiner, calat a Formentera, que en anys favorables produeix grans beneficis.

L'indústria d'extracció de la sal té veritable importància a les Pitiuses i mereix capítol apart, per lo qual me reservo parlar-ne al ressenyar la visita a les salines.

Encantats de l'erudició d'aquells bons amics, no vàiem el moment de separar-nos-en, i sens dubte encara hi fórem si de sobte no haguéssim recordat que el següent dia era el fixat per a l'excursió matinal a Formentera i que *es vapor* no espera a ningú, per lo qual ens retiràrem cercant el repòs, que tant ens convenia.

A tres quarts de nou del matí del dia 14 embarcàrem en el vaporet *Formentera*, de 112 tonelades i 425 cavalls nominals, i a les nou en punt empeníem la ruta de l'illa del mateix nom; trajecte verament deliciós, i més si es pot fer en dia de bon sol i amb la mar en calma, com ho férem nosaltres.

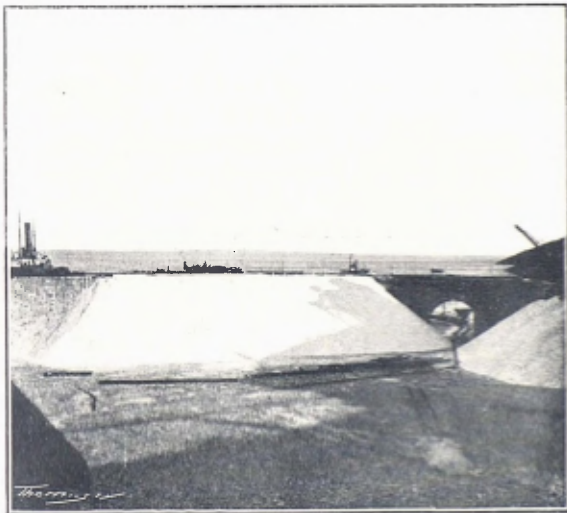
Costejant fins al freu, o estret, entre una i altra Pitiusa, tenint a la vista les dues faroles que l'assenyalen, es passa aquell havent deixat a babord l'illot Espartell i quedant a la mateixa banda l'illa nomenada *es Palmador*.

L'espectacle que s'ofereix quan poc després d'embocar el freu s'ovira per estribord l'illa d'es Vedrà, és dels que més cor-prenen i es mantenen a la memòria de l'excursionista: el massiç d'aquella alterosa montanya d'aspecte montserratí, que s'alça imponent fins a prop de 400 metres sobre la mar, per son perfil i pels batiments dels seus sobtats relleus, vista a la distància que nosaltres, amb l'ajuda dels binocles, extasiats la contemplàvem, sembla un colossal lleó de llargues melenes majestuosament assegut sobre l'horitzó.

El capità del *Formentera* ens digué que el Vedrà, lloc en altre temps d'anacoretetes i on ara no hi ha més que cabres salvatges, bresques i regalims de mel, fou explorat per un francès, qui, malgrat son gran coratge, no pogué assolir el cim, marxant d'allí molt contrariat i amb formal promesa de tornar-li per a repetir la prova.

El nostre navili, en plena badia de la Sabina, feia rumbe al desembarcador d'aquest nom, i quasi ja tocàvem el moll quan ens resoluérem a apartar els ulls d'aquella encisadora visió per a diri-

SALINES DE FORMENTERA

gir-los a la propera costa, la terra de la qual trepitjàrem a un quart d'onze, o sigui cinc quarts després de la sortida d'Iviça.

Fixat el retorn a la capital per a les dues de la tarda, i començant que en dues hores i mitja no disposaríem del temps suficient per a veure tot lo que l'illa té d'interessant, decidírem marxar tot seguit envers el poblet de Sant Francesc, lo qual efectuàrem en un carret que per sort nostra es trobava lliure en la proximitat del moll.

Passàrem pel costat de les salines, sucursal de les d'Iviça, a les quals és transportada la sal que s'extreu en les primeres mitjançant un vaporet remolcador i barcaes servides per vagonetes que recorren un carregador circular i es buiden en el corresponent pla inclinat. Malgrat la rapidesa de la marxa (consti que el ruc era lleuger i corria de debò), poguérem observar que els procediments d'extracció adoptats a les

salines de Formentera no pecaven de moderns, i que, si no hi funcionaven bombes, en canvi hi rodaven les primitives cinies.

Arribats a Sant Francesc, contemplàrem amb encís aquell munt de blanques casetes que, apilotades a l'entorn de l'església, constitueixen el caseriu d'aquest nom, emplaçat sobre un sol de lloses tant planes i resistents que inspiraren a l'amic Sr. Castelló atinades consideracions respecte dels aventatges que aitals paviments proporcionen an aquells feliços *atlots*, ja que, sense tantes emfàtiques i flamants

FORMENTERA : CARRER DE SANT FRANCESC

societats de *Fomentos y Construcciones*, *Construcciones y Pavimentos*, ni Pieras, ni Mirós, Trepats i Companyies (i, lo que és millor, sense gastar una pesseta), gaudeixen d'uns empedrats en els quals no es troben mai sots, ni pols, ni fang.

Visitàrem l'església, que és de fàbrica moderna; i, per ésser dia de correu, tinguérem el gust de veure reunides a l'estanc, que a l'ensems és cantina i administració de correus, un eixam d'*atlotes*, procedents algunes de llunyanes masíes, que ansioses esperaven la sospirada lletra de llurs marits i promesos, que en les Amèriques, o a bord d'algún vaixell de guerra, s'afanyen per als majors benestar i prosperitat de llurs respectives famílies.

Cert que en el primer moment se mostraren un xic porugues i esquerpes davant de l'estereoscopi d'en Castelló; però, com que el bon

humor i l'enginy del meu company no tenen límits, no trigaren a tornar-se més manyagues, acabant per rendir-se a discreció a l'escoltar, encantades, els refilets de la flauta que aquell tocava, mentre que jo aprofitava la primera oportunitat que s'oferia per a apretar el botó de la màquina, degudament preparada; i, així, algunes n'agafarem, d'aquelles aixerides *allotes*.

La població de tota l'illa no excedeix de 3,000 habitants.

Hi abunden les sables, i s'hi produeix fusta tant forta que s'per

ATLOTES ESPERANT EL CORREU A L'ESTANC DE SANT FRANCESC

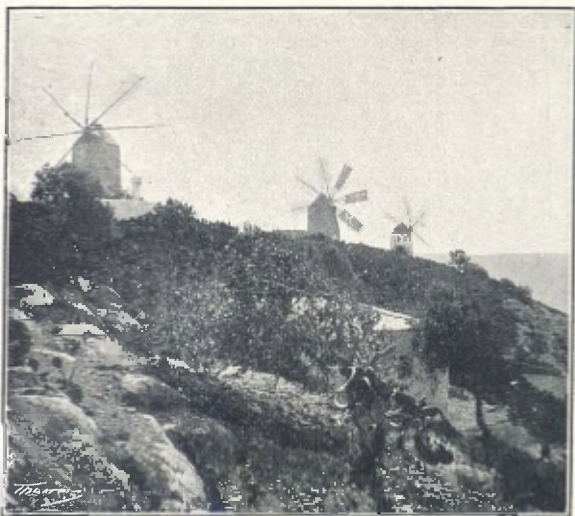
a treballar-la es fa precis l'ús d'eines especials, essent de creure, que a l'abundancia d'aquelles és degut el nom de *sa Sabina* que porta el desembarcador.

Entre Sant Francesc, l'estany del Peix i la mar existeix el territori de Port-saler o Porto-saler, en una de les coves del qual se trobaren calaveres i ceràmica prehistòrica; envers mig-jorn de dit punt, a cà n Gabius, molts objectes romans a les tombes; i entre Port-saler i la Sabina, prop de la mar, una necròpoli romana coneguda per *la Pedrera*.

En el lloc conegut per *Monestir*, on hi havia el convent d'Agustins, s'hi trobaren monedes d'or de Constantí *el Gran*; a la proximitat de Monestir una extensa necròpoli aràbiga; i a la Mola, situada a l'altre extrem de l'illa, l'històrica cova del Fum, on ocorregué aquell in-

teressant episodi entre noruecs i sarraïns de que abans parlàrem.

Els xiscles eixordadors de la sirena del *Formentera* ens recordaren que s'apropava l'hora del retorn a Iviça, per lo qual ocupàrem les dues úniques places de que constava el nostre *break*, deixant, no sens raçanca, la companyia d'aquella bona gent; i, amb tota la rapidesa compatible amb la fogositat del ruc i l'excel·lent estat del camí, ens traslladàrem a bord del *Formentera*, i a les dues en punt, lliures

PUIG DELS MOLINS
(sobre la necròpoli d'Ereso)

d'amarres, sortíem de la Sabina per a tornar a fer en sentit invers la deliciosa travessia de la matinada.

A les quatre de la tarda, després de ben dinar, pujàrem a es *carretó*, i, passant per la via romana de les Figueretes, ens dirigírem a la gran necròpoli d'Ereso, que dista cosa d'un quilometre del portal Nou i està situada a l'esquerra de dit camí, en el vessant septentrional del segón puig dels Molins, de propietat del Sr. Romàn.

Dita necròpoli fenícia i cartaginesa, grandios museu que la terra guarda en ses entranyes des de fa més de 2,500 anys, conté més de 2,000 hipògeus (no falta qui assegura que n'hi ha de 5,000 a 6,000), que són cambres obertes a la roca viva a uns 2 metres de fondaria, a les quals se baixa per una pendent o escala. Amiden 3 metres de llargaria per dos i mig d'alçaria. En aquests hipògeus s'hi posaven un, dos o tres sar-

còfegs de pedra de 2'28 metres per 0'68 i 0'48. Són d'una peça, de pedra de marès, coberts per tres lloses de la mateixa classe de pedra. En els angles del fons s'observen uns clots per a col·locació d'àmfores i demés nuviatge funeral. En llur interior s'han trobat ossades de dos o més cossos, i diferents objectes (escarabats sagrats, etruscos i fenicis, i amulets de vori), la major part dels quals es conserven en el Museu arqueològic. Són de notar les moltes figuretes de terra cuita que representen divinitats dels fenicis i dels cartaginesos, caretetes i efigies del difunt. Totes elles, per llur construcció, demostren que eren col·locades esteses damunt dels sarcòfegs o penjades a les parets de la cambra sepulcral. També s'hi han trobat cendres guardades en urnes cineraries de terra cuita, així com llagrimatoris, essenciers, engüentaris i llanties. Els hipògeus estàn excavats els uns al costat dels altres, sens perdre terreny : no els separa més que una paret de poc gruix, que ha sigut foradada en tots ells per passar de l'un a l'altre amb facilitat, puix era més difícil, an els que els van profanar cercant objectes preciosos, l'aixecar les gran pedres monolítiques que tapaven les portes de les cambres. Es indubtable que les diferents generacions que han vingut ocupant Iviça després dels semites han saquejat continuament aquella necròpoli, en les laberíntiques concavitats de la qual han trobat a l'ensem segur i recòndit amagatall.

Es convenient recórrer tot l'àmbit de la necròpoli per a fer-se càrrec de sa gran extensió i importància, i per a deduir-ne la relació que devia tenir amb la densitat de la població de l'acròpoli fenícia, que no crec exagerat calcular en 80,000 habitants.

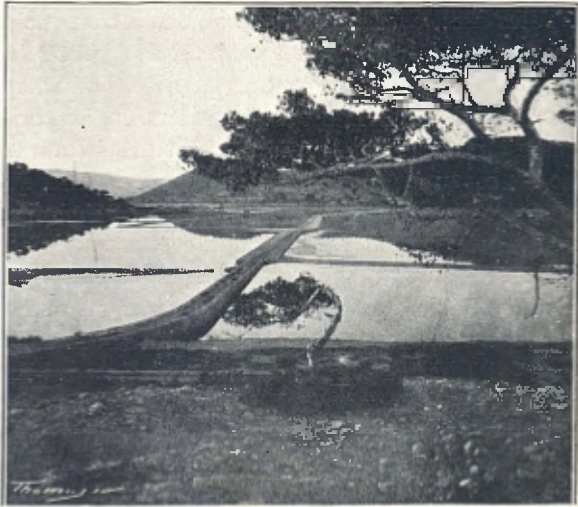
A l'amabilitat del Sr. Romàn degüerem el poder-ne visitar, entre altres, un, situat aproximadament al mig del gran cementiri, que quasi sempre està tancat i conté tres sepulcres de pedra en molt bon estat de conservació.

Els resultats de les excavacions que amb mètode i perseverància se segueixen practicant en tant important necròpoli acabaràn per ésser d'una ressonància mundial.

Per iniciativa del conegut artista i arqueòleg Sr. Costa i Ferrer, i amb la cooperació de l'Ajuntament de Barcelona, ha sigut feta, en una de les naus laterals del Palau de Belles Arts de la nostra ciutat, una exposició dels objectes trobats a la necròpoli d'Ereso, que per cert ha sigut visitadíssima i qualificada, amb just motiu, de molt interessant, tant per la quantitat d'objectes exposats com per llur valor històric, arqueològic i fins artístic.

Vista la gran necròpoli, férem via cap a les salines, deixant per a la tornada la visita a l'església de Sant Jordi.

Les salines, que des de la data de la conquesta han tingut diferents propietaris i que en l'actualitat pertanyen a La Salinera Española, domiciliada a Palma de Mallorca i que és una de les filloles de la Compañía Arrendataria de las Salinas de Torrevieja, procedeixen d'una llacuna formada per un canal, les barres de la boca del qual arribaren a separar-lo de la mar. Els transports de la llur regió hidrogràfica, no menys que les materies que es precipitaven per concentració

SALINES D'IVIÇA

de les aigües de la mar, que encara hi entraven, hi formaren un fons completament impermeable, i tant resistent, que les petjades de les cavalcadures no s'hi coneixen, reunint així les millors condicions per a l'objecte a que se'l destina.

La superfície de les salines, que excedeix de 400 hectaries, és quasi horitzontal i un xic més baixa que el nivell de la mar (de 0 a 0'70 m.), prop d'un bon moll i situada en un clima en que l'evaporació mitja anyal és de 1,200 litres i la pluja de 550 per metre quadrat. Repartida aquesta superfície formant estanys o eres concentradores i cristallitzadores; oberts canals per introduir-hi aigua de la mar; construïts molls carregadors, més eres per a depòsits de sals, edificis, plans inclinats i vies; instal·lats aparells per a desaignament, alimentació, mòlta i classificació, amb llurs corresponents màquines de vapor; quedà construïda aquella salina, la producció de la qual és d'unes 70,000 tonelades anyals.

Essent encara insuficient aital producció per a compensar les despeses comercials que l'exportació requereix i els medis necessaris per carregar ràpidament els bastiments, i no podent augmentar-la per no existir a l'illa d'Iviça major superfície pròpia per a salina, es va pensar en portar-hi la sal que s'extreu a Formentera, segons ja diguérem, reunint tota la d'una i altra illa en el mateix moll on se carregava la d'Iviça.

Així resulta que, entre les salines d'Iviça i les de Formentera, pertanyents unes i altres a una mateixa companyia i explotades combinadament, es produeixen unes 100,000 tonelades de sal a l'any.

L'aigua de la mar és conduïda per una cequia a les eres més altes, que són els escalfadors o eres de concentració, essent successivament trafegades, per l'acció de les rodes de pales mogudes amb vapor, a les eres salants o de cristallització, les aigües mares de les quals no són allí aprofitades per a l'extracció del brom i del iode.

Es de notar, en aquesta salina, l'encertada disposició dels garbells i dels jòcs de cilindres ratllats per a desfer els gromolls i moldre la sal (uns i altres moguts també amb vapor), des dels quals aquesta cau a les barcases passant per les tremuges i plans inclinats. Quan no hi ha vapor a la càrrega, es puja la sal per medi d'un bògit fins al gran depòsit o plaça, des d'on, quan convé, és transportada a les barcases mitjançant els trens Decauville, formats per una locomotora i tres vagonetes que la llencen als plans inclinats. Amb molt bon criteri fou aprofitada l'existència d'una balma molt ampla, i de gran volada sobre la mar, per a situar-hi el carregador de la sal.

El total de cavalls de força que sumen les cinc màquines de vapor fixes, les tres locomotores i el vaporet remolcador dedicats a l'exportació, és de 200, i el nombre de treballadors ocupats allí a l'època d'extracció de la sal, que és quan més personal se necessita, s'apropa a un mil·ler.

Els principals mercats consumidors d'aquesta sal són Noruega, Finlàndia, Nord d'Amèrica, Dinamarca, Espanya, Hol·landa, França, Riu de la Plata, Calcuta, etc.; resultant a uns 6 francs el preu mitjà per tonclada.

Prop de l'estany gran de les salines, en el lloc conegut per *la Caleta*, es descobriren, en 1907, diferents hipògeus fenicis, i al llur costat vestigis d'edificació o de fortificació.

De retorn a Iviça, el meu company pogué impressionar l'última placa de la tarda fotografiant un formós pi, el brancatge del qual se reflectia en l'immensa superfície d'aquells estanys.

Poc després férem una curta parada per a visitar l'església de Sant Jordi, esplèndida construcció que per falta de llum no poguérem veure amb el deteniment degut, i l'emmarletat de les feixugues parets de la qual descobreix son antic origen de palau i fortalesa a l'ensem. S'hi entra per un espaiós pati porxat. La nau és gòtica. Hi ha capelles laterals, i a l'altar major, de l'època del Renaixement, s'hi reverència l'imatge de Sant Jordi.

La vetlla d'aquell dia la repartírem entre el Teatre Pereyra, on funcionava un cinematògraf, i una passejada per l'escullera del port, restant encara una bona estona reposant de les fatigues de la jornada, mentre mon company, tot admirant la brillantor dels estels i inspirant-se en la poesia i excepcional transparència d'aquell cel, em donava profitoses lliçons d'astronomia.

El 15, darrer jorn de la nostra estada a Iviça, a tres quarts de nou del matí, amdós companys ens separàvem per primera vegada des que havia començat l'excursió : mon amic va visitar les cases d'alguns aficionats a mercadejar amb les troballes de llurs excavacions, i jo el lloc nomenat *les Figueretes*, situat a la vora de la mar, on té fi l'esmentada via romana del mateix nom.

Prop de la masía de les Figueretes hi ha gran nombre de sitges de sorprenents dimensions, excavades a la roca caliça; una mina que travessa l'era, avui cegada en part; i una necròpoli bisantina amb sepulcres també oberts a la mateixa pedra. En tots s'hi trobaren restos humans, i en un d'ells una calavera completa assegada en la tomba, junt amb restos d'un altre cos que semblaven més antics, gerrets i diferents objectes de vidre i de metall, entre els quals una moneda ibèrica d'Empuries i unes grans arracades d'or. Seguint envers la mar se troben altres fosses de fàbrica més rústica, en les quals, malgrat no haver sigut violades, tant sols s'hi han trobat òssos i algún gra de collaret. Tot lo trobat en aquestes tombes i en altres situades a la vora de la mar es conserva en el Museu arqueològic.

Seguint en direcció a ponent es poden veure els solcs que feren a la roca les carretes de transport, de rodes molt separades, i els buits enfondits a la mateixa roca, propis per a depòsits d'aigua per a saladors o altres indústries que degueren explotar allí els fenicis.

Tots aquests vestigis, el gran nombre de monedes púniques trobades, les moltes i espaioses sitges, i la topografia del terreny, fan creure que aital lloc era on els fenicis efectuaven les llurs operacions de càrrega i descàrrega i el punt de varada de llurs vaixells.

Dita passejada em proporcionà, a més, el goig de veure l'escut de Catalunya en marbre que figura en la part alta del Portal nou.

Novament reunits a la fonda, on ja m'esperava el company, ple de joia i fent mostra d'unes figuretes amb que s'havia firat, demanàrem l'auto (que tal era per a nosaltres el ràpid *carretó*), a fi d'emprendre la darrera volada per l'illa blanca i, passant pel xamós hort del Pla de la Vila, visitar l'església de Jesús i el rialler poblet de Santa Eularia.

Dita església és d'una sola nau i d'estil gòtic. Hi ha capelles laterals, entre elles la dels mariners, notable pel gran nombre d'ofrenes

IVIÇA : RETAULE GÒTIC DE L'ESGLÉSIA DE JESÚS
(part dreta mirant a l'altar)

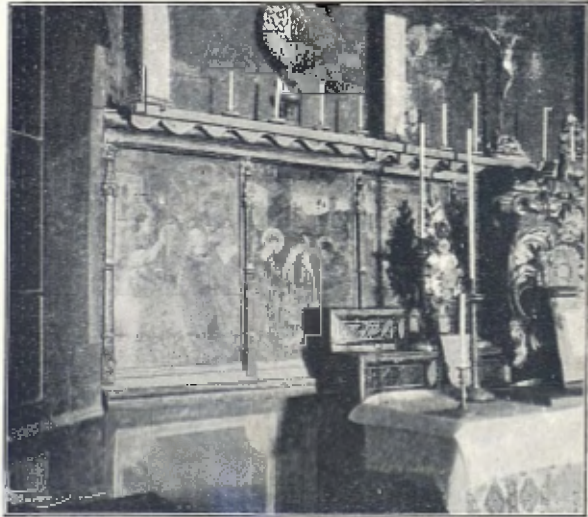
i promences que materialment amaguen ses parets; però lo que en aquell temple crida fortament l'atenció del visitant és l'esplèndid i interessantíssim retaula gòtic a l'altar major, del qual en Castelló féu dues fotografies.

En el trajecte de la capital a Santa Eularia vegérem amb tristor que també allí va prenent peu la follia devastadora de certs propietaris a qui la cobdícia porta a fer irracionals tallades d'arbres i a desboscar les més formoses montanyes mercès a l'indefensió en que als uns i a les altres deixen els nostres legisladors.

Sortosament no tots els propietaris són del mateix pensar, i és de veure, com ja tenim dit, l'interès amb que es conrea l'arbre en els plans. Tant en el camí de Sant Antoni com en el que seguirem per

anar a Santa Eularia, vegérem arreu, i amb satisfacció, la cura en evitar que les branques dels grans arbres pengin i toquin a terra : a l'efecte les tenen apuntalades de forma que es pugui transitar per sota d'elles. Amb aital disposició el bestiar porquí pot aprofitar la totalitat del fruit caigut de les figueres.

Essent de 45 quilometres, anada i tornada, la distancia que separa Santa Eularia de la capital, i tenint en compte que el temps curtejava, renunciàrem a visitar les mines de plom de l'Argentera, i, a més d'això,

IVIÇA : RETAULE GÒTIC DE L'ESGLÉSIA DE JESÚS
(part esquerra mirant a l'altar)

excitàrem el bon zel del cotxer perquè fes entendre al *Gallardo* la necessitat d'allargar més el trot, lo qual aquest féu sens tardança ni protesta, mitjançant l'argument de rúbrica.

Abans d'arribar a Santa Eularia trobàrem el petit riu d'aquest nom, únic d'Iviça, el llit i les vores del qual estaven fetes un jardí, abundant-hi les ginesteres i els baladres de diferents colors. Fou una bella i poètica visió, de la qual, per falta de temps, no poguérem gaudir més que un instant.

L'esglesia de Santa Eularia està edificada al cim d'un turó; i al peu d'aquest, prop de la mar, hi ha la població, constituïda pel carrer de la carretera i un ample passeig de formosos lladoners que el travessa perpendicularment formant una creu llatina. A l'encreuament d'una

i altra via hi ha un sortidor. La part alta del passeig queda tancada per un edifici que, a més d'ésser el del Consistori, acull les Escoles públiques i és quarter de la Guardia civil; i la part baixa té son terme en la molt abundosa i curiosíssima font d'aigua dolça que brolla a 15 metres escassos de la vora de la mar i a un nivell inferior a la mateixa. Els altres dos braços de la creu pertanyen a la carretera que va de la capital a Sant Carles, on hi ha les sobredites mines de plom. Per cert que la contra-

FIGUERES D'IVIÇA

rietat de no poder-les visitar minvà molt a l'enterar-nos que llur explotació havia sigut abandonada.

A la desembocadura del riu de Santa Eulària, prop de la vila i en el lloc conegut per *hort d'en Fita*, hi ha una necròpoli romana, i a la finca de càn Capità vestigis d'un antic temple cristià.

La tornada a Iviça es féu amb gran rapidesa, puix no era cosa de quedar-nos sense dinar, ni menys de perdre el vapor que ens havia de tornar a la nostra aimada Barcelona. Així ho compregueren tots, fins el *Gallardo*, del qual, malgrat la maliciosa interpretació de mon company, soc propens a creure que, si corria tant, no era perquè anés de cara a la quadra, sinó per quedar bé amb els forasters.

Dinats, i arreglats els comptes amb el fondista, pujàrem a bord del *Mallorca*, la sortida del qual se disposava a presenciar mitja ciutat. Totes les bones amistats i coneixences que havíem fet durant aquells

breus dies vingueren a donar-nos comiat, essent els últims en abandonar la coberta del bastiment els Srs. Romàn i Pérez Cabrero, els quals acompanyaven llurs afectuoses salutacions i estretes de mà dels més fermes propòsits de correspondre a les indicacions que el nostre CENTRE tingués a bé fer-los.

Nosaltres, malgrat el desig de tornar a casa, deixàvem les costes de l'illa blanca planyent-nos que la limitació de temps que ens havíem imposat no ens hagués permès donar una ullada a les interessants esta-

CARRER MAJOR DE SANTA EULARIA

cions arqueològiques de Puig d'en Valls, Talamanca, Cas Curuné, l'illa Plana, situada a l'entrada del port d'Iviça (que Marsilio, en sa notable descripció d'Iviça, nomena *Coniera* i que, segons Plini i altres, portà el nom de *Triquadra* i fou el breçol d'Aníbal), l'illa Murada, i l'importantíssima estesa arqueològica d'es Cuiaram, sòbres la qual s'ha escrit una obra en vies de publicació. Prop d'ella, en el lloc de la costa conegut per *la Xarraca*, s'han trobat més de 400 monedes d'eram púnic-ebusitanes, la major part de les quals posseeixen, segons es diu, els reverendes PP. Escolapis de Sant Antòn d'aquesta ciutat.

També ens racava sortir de la gran Pitiusa sense haver estat a Sant Llorenç, al Figueral, a la cala Mayans, a la pintoresca ermita de Cubells, al temple de Venus Afrodita, prop del qual hi hagué piscines i s'hi trobaren, a centes, figuretes (ex-votos) policromades i amb el ca-

pet daurat, les quals servien de projectils als pastors en llurs pedrades; i, sobretot, sense haver admirat de ben aprop, ja que no trepitjat, els superbs espadats arràn de mar de la més gran bellesa natural que té Iviça : l'illa d'es Vedrà.

L'expert capità del *Mallorca* creia, com nosaltres, que el Vedrà podria ésser visitat, aprofitant el viatget a Formentera, mitjançant una lleugera modificació en l'horari pel qual se regeix el vaporet que fa el sevei entre amdués Pitiuses, cosa gens difícil d'obtenir de la direcció de La Isleña sempre que es tractés d'una excursió col·lectiva.

Havent eixit del port d'Iviça a un quart de cinc de la tarda, i després de passar per davant de les montanyes que separen la capital de Santa Eularia, del poblat d'aquest nom i de la farola del Tagomago, deixàrem la costa d'Iviça quan encara Formentera era a la vista i començava a ovirar-se l'illa daurada, de la qual i de la primera a dos quarts de vuit ens trobàvem equidistants.

Poc més tard oviràrem la farola de la Dragonera. Tot seguit érem cridats al menjador. Encara tornàrem a coberta, restant-li algún temps fruit del bell espectacle que ofería aquella mar en nit tant clara i tranquil·la, i contemplant la blanca estela que deixava el bastiment, fins que, vençuts per la sòn, ens recloguérem en els cambrots, les lliteres dels quals ja no abandonàrem sinó per saltar a terra enfront del Mundial Palace.

Eren les sis del matí del dia 16 de juny, o sigui quatre dies i una nit després de l'embarc en el *Jaime I. I*, quam amdots excursionistes ens donàvem el més coral « — A reveure ! », ho fèiem satisfets de lo que vegérem, convençuts que no havíem perdut el temps i esperançats de tornar-hi.

Podria i segurament deuria donar en aquest punt la meva tasca per definitivament acabada si no em sentís fortament esperonat pel desig de fer-vos conèixer lo que tant pel meu company Sr. Castelló com per aquest vostre consoci constitueix un veritable afany i la realització de lo qual fóra el millor premi a que podem aspirar. Es a saber : veuríem amb gran plaer que els Srs. Romàn i Pérez Cabrero, tantes voltes esmentats, fossin convidats a honorar el nostre casal per a dissertar, respectivament, sòbres la riquesa arqueològica de les Pitiuses i la descripció completa de les mateixes, amb un plan detallat de les excursions que per al coneixement de dites illes cal realitzar.

La nostra satisfacció fóra immensa si aquests petits treballs, com altres granets de sorra portats al patriòtic foment de l'excursionisme, contribuïssin a l'organització de nombroses expedicions per

visitar amb freqüència tant bella extensió de la terra catalana, les illes Pitiuses, fins avui poc explorades i el coneixement de les quals té, entre altres mil aventatges, el d'ésser tant econòmic, que la despesa feta per nosaltres amb motiu de la descrita excursió, àdhuc havent-hi afegit Cabrera, no ens arribà a 80 pessetes per cap.

I, finalment, la nostra joia fóra completa, el nostre entusiasme assoliria el més alt grau del parasisme, si els excursionistes joves, i fins qualques veterans d'aquesta associació, dels qui tantes proves d'ardidesa i gosadia es coneixen, i quiscún dels quals val almenys tant com un francès, resolessin emprendre la difícil escalada que ningú ha realitzat, per a prendre possessió, en nom del nostre CENTRE (arborant-hi la gloriosa bandera de les quatre barres), del pic culminant de l'alterós Vedrà.

PERE RIUS I MATAS

Barcelona, 22 maig 1914.

(Clixés d'en Jeroni Castelló.)

LA CERVA BLANCA

Si bé és cert que fa pocs anys que s'ha desenrotllat l'excursionisme científic sota tots els seus aspectes; que s'han constituït centres i associacions recollidors dels nostres costums i tradicions, vetlladors de les nostres meravelles i conservadors del nostre passat; de la mateixa manera és cert també que existiren precursors que amb fe i constància havien treballat, si bé individualment, per l'engrandiment de la nostra terra cercant arreu, donant alè a lo que deixava d'existir, a tot quant podia dar-li caràcter, historia i personalitat.

Un d'aquests precursors fou l'Eduard M.ª Coll i Viladés, finat recentment a l'edat de setanta-sis anys.

Era, dit senyor, un vertader excursionista conscient. Ja de molt jove, quan quasi es pot dir que molts coneixements eren per a l'immensa majoria desconeguts, ell corria d'ací d'allà recollint i col·leccionant els fòssils, arrencant i assecant les herbes, caçant i guardant insectes, desenterrant els datos dels arxius, i, per últim, a falta d'altra cosa, ja que les cambres fotogràfiques no eren de fàcil domini, reproduint al llàpiz i amb colors, i sobre d'àlbums, tot allò que a son judici n'era mereixedor. Ja molt més endavant, quan el pes dels anys el privaven de les seves aficions i dels seus anhels, es delitava çontant i

llegint tots el seus reculls, i admirant, a la vista de fotografies, tot allò que li recordava els seus bons temps.

Per això, jo, que, a més d'un oncle, malgrat la diferencia d'edats tenia en ell un bon company, en servo molt bons records i aprenguí molt al seu costat, puix endevinant les meves aficions, sentia especial gust en referir-me ses troballes i contar-me tot allò que en son pelegrinatge havia pogut adquirir.

Mes, així i tot, l'extrem de sa modestia feia que no volgués publicar res, ni àdhuc aquelles notes, que inèdites haurien mort, segurament, amb ell, de no haverme-les contades a mi o tal volta escrites en algú dels seus papers.

Veus-aquí, doncs, per què avui, recordant-me d'ell, i a sa memoria, contaré una de les tradicions que en vaig aprendre de viva veu:

Era jo molt jovenet quan, essent ell propietari del castell de Tous, hi passí en sa companyia la temporada estiuenca. El sol anava a la posta quan sortíem a donar el volt per aquelles rodalies, fins a arribar al pintoresc Molí d'en Briansó; i, enfront d'aquell paisatge ple de vida i de verdor, em digué:

— Sabs què podem fer? Seiem una estoneta, i et contaré una tradició que em contà un vellet, precisament aquí mateix, fa ben poc temps.

I, un cop asseguts sobre la molsa, començà sa narració.

— Era aquí mateix que em mirava jo el paisatge un dia que m'hi escaiguí, aquest hivern passat, quan un home molt vellet que estava aquí prenent el sol, assegut en un pedriç o roc, em donà el bon dia. Com era natural, entràrem en conversa; i, al veure la meva admiració envers aquest natural quadret, em preguntà : « — Que no coneix la Fou? » « — No — li diguí jo. » « — Oh! llavors sí que no ha vist res! Què té que veure això amb allò! Allò sí, que li agradaria! » « — I doncs bé, bon home : expliqueu-me què és, això de la Fou. » « — Es una vall que hi ha a uns tres quarts d'aquí, on el diable hi havia fet de les seves. » —

Al sentir això i tenint en compte el nom de *Fou*, que vol dir *fosc* o *por*, no cal dir que va comprendre tot seguit que es tractava d'una de tantes tradicions que van transmetent-se de generació en generació fins a perdre's, si no s'interposa a son pas un com era ell per salvar-les de l'oblit. La curiositat es tornà viu interès, i, allargant-li un cigarret, el va convidar a que expliqués tot quant sabés fins a l'últim de sos detalls.

— Doncs, com anàvem dient, — digué el vellet — ja fa molts anys, quan el castell era habitat pels senyors del poble, tot això era

bosc, on se criaven cervos, senglars i tota mena de caça major. Aquella circumstància feia que en el castell s'organitzessin sovint grans caceres. El senyor, home de riquesa i poderiu, no tenia successió, i això era prou motiu perquè, malgrat el seu poder i els seus desitjos, no poguessin assolir ni ell ni sa muller, la castellana, aquell benestar que proporciona un ser on posar tots els afectes i que nua el matrimoni. Un jorn, anant de cacera, i no llunyans de la Fou, es deixà sentir el sò estrident dels corns, quan de sobte passà brunzent, pel seu davant, una bonica cerva blanca. Prou la perseguiren, però fou inútil : els desaparegué. El cas va repetir-se tres i quatre voltes, fins que a l'últim vingué ocasió d'acorrallar-la, ja que, havent entrat l'animal en un cercle d'enderrocs coberts d'eura i de maleses, podrien dar-ne compte. Igual decepció un cop ficats allí : tampoc hi era; trobant-hi, en canvi, una nena de naixença, rossa com un fil d'or i blanca com un glop de llet. Sorprès el senyor, de tal troballa, s'emocionà tant fortament, que, aixecant-la a pes de braços, exclamà : « — Bé! molt bé! Ja que Déu no em dóna fills, potser el diable me'ls vol donar. En efecte, en mig de gran plaer i formoses festes, la nena fou adoptada i tinguda com a filla. De llavors ençà, si la cerva blanca sovintejava ses visites per aquells indrets, també és prou cert que de cap manera podien atuir-la, passant a ésser i a contar-se com a gosadía el proposar-s'ho. La nena, en tant, anava fent-se dòna, amb la particularitat que com més creixia més formosa era, fins a cridar l'atenció de tots els jovencels, admirats de sa formosura. Mes era desdenyosa, i això feia que de cap d'ells fes cas, fins a l'extrem d'esquivar-se de tot tracte, com si volgués viure sola. Així les coses, un jove hereu de senyoriu d'un dels castells veïns s'enamorà d'ella bojament, i, a l'ésser demanada per esposa i oportunament consultada, respongué : « — Jo tant sols puc ésser l'esposa d'aquell que em mostri viva o morta la cerva blanca. » Parats quedaren tots davant de tals paraules, puix hi interpretaren l'impossibilitat d'efectuar el matrimoni. Així passaren mesos.

Era costum establert que tots els senyors amics, dels castells veïns, i llurs respectives famílies, havien de reunir-se anyalment en un festí o dinar en prova de companyerisme i amistat, segellant així la pau entre llurs territoris. Tocà el torn al castell de Tous, i crec inútil dir que, atrets per la bellesa de la filla, ningú hi faltà de tant distingit jovent, i molt menys encara aquell galant enamorat. Quan més en el calor de la festa estaven i l'orgia havia arribat al punt més enlairat, s'iniciaren els brindis, que consistien en fer assaber cadascú les proeses que prometia portar a cap durant el curs de l'any

que anaven a començar; i, després d'un que s'obligava a tallar un grapat de caps de moro, s'aixecà el pretendent i, mirant de fit a fit aquella noia que li tenia el cor robat, digué en veu alta : «— Senyors : jo promet per dintre un any caçar la cerva blanca per poder obtenir del meu amor la gràcia.» Atònits tots quedaren davant d'aquelles manifestacions que acabaven de sentir; i, tant així seria, que fins la mateixa castellana li digué : «— Senyor : retireu, si voleu, vostra paraula : penseu que és greu lo que dieu, i no és de cavallers deixar-ho de complir.» A lo qual el jove replicà : «— Senyora : sobradament conec lo gros de ma promesa; mes, confiant en l'amor que jo sento per la vostra filla, ho repetesch : lo dit, ja dit està.» Entre els convidats es feren abundosos comentaris.

Com és de suposar, ja des d'aquell moment el galant no es dava pas punt de repòs perseguint l'animal; mes, com si tal cosa, la cerva es feia fonedija. Ja la veia, alguna que altra nit; però, de la mateixa manera que la veia, també li desapareixia. Passava el temps, i s'apropava més prest del que ell volia el jorn en que havia de dar compte dels seus fets. Una matinada, quan el sol, estripant núvols, apareix radiant pels pics de les muntanyes més llunyanes, es vegé al peu de la Fou, pensatiu i cap-ficat, brau caçador assegut sobre massiça roca, endevinant-se-li fortes preocupacions. En aquest estat, se li acostà un vell pastor, i, tocant-lo per l'espatlla, així parlà : «— Què teniu, que us veig tant abatut? No és propi de la vostra juvenesa l'acovardiment.» «— Jo, covard? Jamai ningú de ma niçaga ha conegut tal mot.» «— I, si jo us digués que tal volta puc donar-vos lo que desitgeu, ho acceptaríeu?» «— Incondicionalment.» «— Doncs, si és així, què em donareu?» «— Tot quant tingui, posseeixi i pugui tenir.» «— Està bé; mes una sola cosa vull : la vostra ànima.» «— Tancat el tracte.» «— Perfetament. Veniu a les dotze de la nit, resteu atent al rellotge del castell, i quan soni la primera campanada veureu passar la cerva blanca per entre les brolles que ovircu al vostre enfront : tireu-li i serà vostra.» Dites aquestes paraules, desaparegué el vell pastor per sota la mateixa roca, punt conegut encara per *Cova del Diable*. Crec inútil dir la puntualitat amb que va assistir aquella nit al lloc marcat per aquell vell, que no era ni més ni menys que el dimoni en persona. Era una nit fosca : sort tingué de la celistia i la blancor de l'animal per a distingir-lo. Impacient el galant esperava la primera batallada de les dotze, els cabells crespats, els ulls fòra de llurs conques, empunyant, ses mans, trèmols i febroses, l'arc que havia d'engegar la sageta al cos de l'animal tant desitjat i en el qual fonamentava totes les seves esperances. Per fi ressonaren greument

per l'espai les sonores ones de la primera campanada del castell, i la fantàstica silueta de la cerva blanca creuà per les brolles assenyalades pel pastor. Aparèixer i engegar-li, tot fou cosa d'un moment; mes la cerva no caigué, puix si bé ferida, emprengué ràpida carrera Fou amunt, amb la sageta al llom. Desesperat al veure que altra volta se li escapava tant formosa presa, i creient que la sang brollada de la ferida la debilitaria, acabant amb ella, emprengué també amb totes ses forces el mateix camí, llençant-se en sa persecució fent esforços de flaquesa. L'animal, al veure's perseguit, i al mateix temps impulsat pel dolor de la ferida, encegat es ficà per entre atapaïda barrera de broces i esbarzers. Son perseguidor, foll de desesperació, féu lo mateix, malgrat córrer el perill d'ensangonar-se. Mes, travessant l'obstacle, passats aquells moments d'angunia i de frisança, es presentà a son enfront fantàstic quadro prenyat d'amor i de bellesa: cor-prenedora balma, del cim de la qual brollava cascada cristallina, formant les aigües formós llac de color verd per la reflexió dels arbres que el tancaven, i coronat el tot per la figura de la noia que ell aimava, que, com a fada, tenint la cerva a la falda, li curava amb ses mans fines la ferida. Cor-près davant del que veia, es deixà anar de genollons, i, alçant el cap envers ella, li digué: «— Amor meu: crec haver complert com a cavaller; i, per tant, ja que és així, espero que seràs meva.» «— Lo promès, promès — digué la noia; — mes, abans, soc jo ara qui et demanaré mercè.» «— Demana el que vulguis.» «— Doncs, si és així, fugim del món i viurem units per sempre.» Tantost ell donà el consentiment, s'obrí el llac, i els engolí la terra per una eternitat. Ni l'un ni l'altre, ni la cerva blanca, aparegueren mai més: sols se sabé després, pels guardes del castell de Tous, que foren moltes les nits que havien vist sortir la noia, i que totes elles coincidien amb les de les aparicions de la cerva blanca. Afegeix la tradició que tingué lloc, tot lo contat, la nit del 24 d'agost, o sigui la vetlla de Sant Bartomeu; i és degut an això que tot pastor o vianant que s'escau en aquell dia i hora abaix la vall de la Fou queda encantat, i que les moltes pedres que s'hi veuen no són altra cosa que gent que s'han trobat en aqueix cas. —

Tal és la llegenda que aquell vellet explicà de viva veu an el susdit Eduard Coll, i que ell me va transmetre a mi.

En diverses excursions fetes al poblet de Tous he comprovat jo mateix que, si bé es coneix la Fou, i fins se nomena amb cert respecte, no es coneix, almenys per l'immensa majoria dels veïns, la tradició de la cerva blanca explicada per aquell vellet en el Molí d'en Briansó i que, segons digué, li havia contat ja son avi; del qual vellet sentim molt ignorar el nom.

Ara sols me resta dir-vos que, si mai sortiu d'excursió envers aquelles rodalíes, aneu a visitar aqueixa vall nomenada *vall de la Fou*, a uns tres quarts del poble, puix coneguda la tradició de la cerva blanca, crec que us interessarà, com me va passar a mi, veure i conèixer els mateixos llocs on ocorregué, segons conta la llegenda, tot quant s'acaba d'explicar.

TIMOTEU COLOMINAS

PUBLICACIONS REBUDES*

(SEGÓN I TERCER TRIMESTRE DE 1914)

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras. Barcelona. (Abril a Juny.) — Ernest Moliné i Brasés : *Receptari de Micer Johan*. — Romualdo Loddo : *I papions, i pepiones e la moneta uneta; Denari Paveri e Veneti correnti in Catalogna e Castiglia dal IX al XIII secolo*. — Joaquim Botet i Sisó : *Comentari al treball del senyor Loddo*. — Joaquim Miret i Sans : *Notes sobre la expedició del Rey Pere lo Gran a Berberia*. — Dr. Piguillem : *La vacuna en España o Cartas familiares sobre esta nueva inoculación*. (Acabament.) — Dr. Gumer-sindo Alabart : *Exposició sobre lo llibre «De Civitate Dei» de Sant Agustí*. (Continuació.)

Memorias de la R. A. de Ciencias y Artes de Barcelona.

Vol. XI, núm. 1. — Josep Tous i Biaggi : *Sobre un nuevo sistema de barómetro*.

Vol. XI, núm. 2. — Manuel Rodríguez Codolà : *Valor decorativo de la escultura*.

Vol. XI, núm. 3. — Lluís Marià Vidal : *Nota sobre un «menhir» y una «piedra oscilante» con esculturas y letras ibéricas*.

Vol. XI, núm. 4. — Pere Marcer, pvre. : *Variedades de timbres de que es capaz la sirena, comprendidos los de las vocales*.

Vol. XI, núm. 5. — Ignasi Valentí Vivó : *Investigaciones de antropología sanitaria eugeniostenia racial*.

Vol. XI, núm. 6. — Guillem de Boladercs : *Concomitancias de «The Dry Farming» americano y el cultivo de secano español y la fonolita como complemento de dichos métodos de cultivo*.

Vol. XI, núm. 7. — Longinos Navás, S. J. : *Mantispidos nuevos (segunda serie)*.

Vol. XI, núm. 8. — Longinos Navás, S. J. : *Neurópteros nuevos o poco conocidos (segunda serie)*.

Vol. XI, núm. 9. — Ferràn Meunier : *Un blátido y una larva de odonato del kimeridgense de la sierra del Montsech (Lérida)*.

* Amb motiu del conflicte europeu s'ha deixat de rebre'n moltes de l'estranger.

- Vol. XI, núm. 10. — Eduard Alcobé i Trenas : *El clima de Barcelona*.
- Vol. XI, núm. 11. — Agustí Murna i Valerdi : *Sobre la importancia y moderna necesidad de la historia de la ciencia y, como caso particular, de la historia de la Química y ramas derivadas, entre las que se encuentra la Farmacia*.
- Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana.** Palma. (Març.) — Salvador Bové, magistral d'Urgell : *Leyendo a Balmes*. — G. Llabrés : *Consuetud de la nit de Nadal*. — Antoni M.ª Alcové, canonge : *D. Josep Maria Quadrado com apologista de la Fe Catòlica*. (Continuació.)
- Revista de Menorca.** Mahó. (Juliol.) — Publica entre altres els treballs : F. Barceló i Caymaris : *Historia de Menorca (manuscrito inédito de 1837)*. (Continuació.) — Francesc Camps Mercadal : *De la pagesia*. (Continuació.)
- Revista de Menorca.** Mahó. (Agost.) — Suren per llur importancia els següents treballs : Joan Flaquer i Fàbregues : *Medallas inglesas relativas a Menorca*. — Francesc Camps i Mercadal : *De la pagesia*. (Continuació.) — *Un decreto importante de la tercera dominación inglesa*.
- Revue Catalane.** Perpinyà. (Juny.) — Joan de Giorgio i Vitelli : *Juny*. — Lluís Pellissier : *Les Fêtes de la Santa Estelo de 1914*. — Henri Quittard : *L'Orfé Català a París*. — Mn. J. Blazy : *Un ou de renyines*. — J. Borateu : *Juny*. — Pau Berga : *Oda safica*. — Benet R. Barrios : *Carles de Tourtoulon*.
- Ruscino.** Perpinyà. (Octubre-Desembre 1913). — Maxence Pratz : *Généraux provisoires de l'Armée des Pyrénées Orientales (1793-1794)*. — Pierre Vidal : *Il y a cent ans (1813). Documents relatifs à l'Histoire du département des Pyrénées-Orientales pendant le XIXme siècle*. — R. de Lacvivier : *Inventaire sommaire des documents copiés dans le «Cartulaire de l'Eglise d'Elne» par Fossa*. — Pierre Vidal : *Mélanges et documents. La professó del Dijous Sant*. — Salomón Reinach : *L'Hermaphrodite de Ruscino*. — Pierre Vidal : *Chronique: Mistral. Sculpteurs catalans : Gustave Violet, Joseph Clarà, Celestin Manoll*.
- Bulletin du C. A. F. Section des Pyrénées Centrales.** Toulouse. (Abril.) — M. P. Soubiron : *Mes grandes courses aux Pyrénées*. — *Chronique de la Section*.
- Bulletin Pyrénéen.** Pau. (Juliol-Agost.) — Henri Beraldi : *Les tours d'horizon de Schrader*. — M. H. : *Itinéraires au Sud de Gavarnie*. — G. Ledormeur : *Au tour du Néthou*. — J. B. : *Du cap Figuié au cap de Creus*. — Comte de Saint-Saud : *Légende de la Blotière et Roussel*. — Ll. B. : *Echos*.
- Bulletin du C. A. F. Section des Pyrénées Centrales.** Toulouse. (Juliol-Agost.) — J. Sataste : *Une excursion en Andorre*. — *Chronique de la Section*.
- Boletín de la Real Sociedad Geográfica.** Madrid. (II i III trimestre.) — Enrique d'Almonte : *Ensayo de una breve descripción del Sahara español*. — Manuel de Foronda : *Necrología : D. Manuel Maria del Valle y Cárdenas*. — Fernando Colón : *Descripción y cosmografía de España*. (Acabament.) — Vicente Vera : *Reseña de las tareas y estado actual de la Sociedad*. (Acompanyat d'una porció de notables fotogravats.)
- Revue des Alpes Dauphinoises.** — *Le Grun de Saint-Maurice*. — *Flâneries sur la Côte d'Azur*. — *Une boutade*. — *Guides et porteurs*. — *Informations*.
- Bulletin de la Section du Sud-Ouest.** Bordeaux. (Janvier 1914.) Dr. et Mme. R.

- Germain : *Deux escalades dans les Alpes (Rochebrune, 3324 m., et l'Aiguille noire, 2900 m.)* — E. Durègne : *A travers la Phocide.* — F. F. : *Six cents kilomètres à travers le plateau central.* — MM. Durand et le Boudidier : *Procès en revision.* — *Chronique de la Section.* — *Chronique alpine.*
- Bulletin Hispanique. Bordeaux. (Juliol-Setembre.) — P. Paris : *Promenades archéologiques : Mérida.* — G. Cirot : *Florian de Ocampo, chronique de Charles Quint.* — J. Mathorez : *Notes sur les Espagnols en France depuis le XVIe siècle jusqu'au règne de Louis XIII.* — U. Kahrstedt : *Les Carthaginois en Espagne.* — J. A. Brutails : *L'architecture romane en Catalogne avant le XIe siècle.* — G. Cirot : *Sur un tableau au dos duquel il y a une inscription espagnole l'attribuant à Raphaël.*
- Bolletino della Società degli Alpinisti Tridentini. — Mario Scotoni : *Fra i Sadini.* — Eugenio Dalba Fior e Vittorio Fabbro : *Le Pale di S. Martino.* — *Cronaca sociale.*
- Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Orense. (Juliol-Agost.) — Joaquín Ariso Sanjurjo : *Una excursión a la Ribera Sagrada.* — M. Castro : *Documentos del Archivo Catedral de Orense.* (Continuació.)
- Butlletí del Centre Excursionista de Vich. — M. T. : *Sant Thomàs de Riudeperes.* — J. G. i C., pvre. : *Excursió a Vilalleons.* — *Una nota folklòrica.*
- Boletín de la Sociedad Española de Excursiones. Madrid. (Primer trimestre 1914.) — Vicente Samper : *El castillo de la Calahorra.* — *Inventario de los cuadros, libros, etc., de la archiduquesa D.ª Margarita de Austria.* — N. S. : *Joyas inéditas de la pintura española.* — F. J. : Sánchez Cantón : *Los pintores de los Reyes Católicos.*
- Boletín de la Real Sociedad Geográfica. Revista de Geografía Colonial y Mercantil. Madrid. (Juliol-Agost.) León Martín : *Informe relativo a la obra «Vasco Núñez de Balboa», escrita por el Excmo. Sr. D. Angel de Altolaguirre.* — Fernando de la Escalera : *Expedición en el Sur.* — D. G. Rittwagen : *Consideraciones sobre psicología orográfica, y en especial sobre la de Marruecos.* — *El volcán de Miravalles, en la República de Costa-Rica.* — *Los primeros habitantes de América.* — *El XIX Congreso Internacional de los Americanistas.*
- La Montagne. Paris. (Juliol.) *Concours de monographies de communes de montagne, pour 1915, Maurienne et Tarentaise.* — G. Cohen : *Traversée des Dents Blanches à la Dent de Barmaz.* — L. Vaillat : *Le peintre communal.* — P. Girardin : *La face de la terre ou la création des montagnes.* — R. Touchon : *Les chamois du Père Grégoire.* — Rittort : *Un fossile.*
- S'han rebut, a més, les següents publicacions:
- Hojas selectas. Barcelona. (Segón i tercer trimestre.)
- Estudios Franciscanos.
- Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana.
- Revue des Langues Romanes.
- Estudis Universitaris Catalans. (1.^r semestre 1914)

O Instituto. Coimbra. (Maig-Juny-Juliol-Agost.)

Boletín de la Real Academia de la Historia. (Abril-Maig-Juny.)

Buletinne Societatii Regale Române de Geografie. Bucarest. (1913.)

Mitteilungen des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins. (2.ª i 3.ª trimestres.)

La Alhambra. Granada.

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales. (Maig i Juny.)

Malaga. Revista trimestral.

Arxiu d'Estudis del Centre Excursionista de Terrassa.

L'Excursionista. Torí. (1.^r semestre 1914.)

Journal of the Folk Song Society. Londres.

Spelunca. París. (Núm. 73.)

La Fotografia.

Viajes Científicos, por el P. Cirera. (Follet que es recomana ell mateix.)

The Alpine Journal. (Maig-Agost.)

Ymer. Stockholm.

Bulletin du Club Alpin de Crimée et du Caucase. Odessa.

Svenska. Turist Foreningens Arsskrift. Stockholm. (Anuari 1914.)

Revista Montserratina. (2.ª i 3.ª trimestre.)

Il Rosario e la Nuova Pompei. (Maig-Juny-Juliol-Agost.)

Butlletí de la Biblioteca de Catalunya.

Revista Musical Catalana. (2.ª i 3.ª trimestre.)

Memorias y Revista de la Sociedad Científica «Antonio Alzate». México. (Vol. 33, núm. 9 i 10.)

NOVES

OFERIMENT. — El nostre amic i consoci Albert Santamaría, desitjós que quedin satisfetes les aspiracions d'en Juli Soler (q. e. p. d.), s'ha adreçat, en atent ofici, a la Directiva, oferint-se a fer de gracia tots els treballs de fundició que sigui menester per al pedró que s'aixecarà en el pic d'Aneto, així com l'escut del CENTRE que ha de figurar en el xalet de la Renclusa. No cal dir la satisfacció amb que la Directiva veu aquestes ofertes, les quals, a més d'indicar un ver amor al CENTRE, són constant record del que fou en vida estimat consoci i ferm excursionista, en Juli Soler i Santaló.

SÚPLICA. — A fi que el CENTRE pugui formar com cal un registre complet de les excursions, tant col·lectives com individuals, efectuades pels seus socis, que resulti útilment informatiu d'itineraris per tots els indrets de Catalunya, es prega de donar nota de totes a secretaria; lo qual facilitarà les informacions que sobre excursionisme es demanen continuament a la nostra associació.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA i la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.